

ПРАВОВИЙ МЕНТАЛІТЕТ ТА ПРОВОА ТРАДИЦІЯ

Сучасна українська юридична наука становить собою уже не просто систему знань порівняно з тою, яка існувала ще півстоліття тому, а складається з різноманітних правових течій, ідеологій та вчень. Разом з цим жодна правова доктрина не має панівного становища в юридичній науці та в юридичній практиці. В такій ситуації кожне нове соціальне явище знаходить своє незалежне, всебічно-правове тлумачення та пояснення. Але, в першу чергу, подальше правове визнання та правова реалізація будь-якого соціального, економічного, політичного явища, майбутня його «правова доля», залежить від певних домінуючих факторів, які природно впливають на незалежність такого правового трактування. До таких факторів юридична наука відносить правовий менталітет та правову традицію.

Правовий менталітет та правова традиція уже тривалий час досліджуються зарубіжними та вітчизняними науковцями, серед яких можна згадати М. М. Алексєєва, С. С. Алексєєва, Г. Дж. Бермана, І. О. Льїна, В. К. Мамутова, В. С. Нерсєсянца, Ю. М. Оборотова, І. Б. Орлова, Н. Рулан та ін. Незалежно від наявності великої кількості досліджень такі категорії, як правовий менталітет та правова традиція, все одно викликають особливий інтерес у сучасній юридичній науці.

Як зазначає М. М. Алексєєв щодо значення та ролі правового менталітету, доктрина правової держави — належність до західної європейської цивілізації і культури, стан конкретного правового менталітету [6, 135].

Ю. М. Оборотов стверджує, що сучасна характеристика правосвідомості пов'язана з використанням поняття правовий менталітет. Правовий менталітет дозволяє відзначити сталі психологічні риси по відношенню до права та державної влади в існуючій конкретній правовій культурі [7, 52].

За допомогою правового менталітету юридична наука відрізняє у правовій реальності західну правову ментальність, східну правову ментальність, південну, північну правову ментальність тощо. Правова ментальність — вияв різних компонентів загальної правової культури етносу, який, перебуваючи в тісному зв'язку з правосвідомістю, набуває відповідного індивідуального стану. За допомогою такої правової конструкції юридична наука має можливість ґрунтовно дослідити будь-яку правову формацію, її правову спадщину, доктрини тощо.

Слово «менталітет» первинно походить від латинського *mens, mentis* — розум, думка, інтелект; у пізні часи у французькій мові *mentalite* стало буквально означати — спрямування думок, умонастроїв, розум, його скерованість, розумові здібності, розумовий розвиток, мислення тощо [13, 350]. В сучасній науковій термінології слова «менталітет», «ментальність» вживають для характеристики певних особливостей тих чи інших суспільних груп чи узагальненого

образу (наприклад, «ментальність народу» «менталітет нації», «менталітет радянських людей», «менталітет хліборобів», «менталітет кочівників», «менталітет француза», «менталітет українця» і т. д.).

Правовий менталітет непов'язаний з державною ідеологією та незалежно від підходів наукових доктрин, правових течій до пояснення та реалізації тих чи інших новацій в праві скеровує процес праворозуміння у своєму спектрі, з урахуванням існуючої індивідуальності етносу. Індивідуальність етносу прийнято розуміти як закладений в матеріальних основах психіки певний код поведінки, що демонструє стійкий соціально-психологічний стан суб'єкта (людини, нації, народу), органічну цілісність соціально-психологічних якостей і рис, притаманних певному народові, його громадянам, який зумовлює саме таку, а не іншу реакцію суб'єкта менталітету на зміну певних правових явищ. Такий процес прийнято відносити до природного права, оскільки правовий менталітет має глибокі вихідні взаємозв'язки у житті людини та коріниться в самій глибині її правосвідомості.

Таким чином, в правовому менталітеті закладено специфічні способи сприйняття і розуміння етносом свого внутрішнього ціннісно-справедливого світу, своєрідну «душу народу», те що пронизує всі сфери життєдіяльності людей. Вважається, наприклад, що в українському правовому менталітеті закладено спокійне, толерантне вирішення конфліктів. Ще Микола Костомаров (1817–1885) свого часу писав, що українці ніколи не відчували «відрази до чужих облич» [14, 19]. Така думка дає підстави вважати, що в правовому менталітеті українця відсутня агресія.

Правова ментальність формується під впливом соціокультурних факторів, переважно, правової традиції.

Під елементами соціальної та культурної спадщини прийнято розуміти саме традиції. Оскільки, згідно з енциклопедичним визначенням, традиція (від лат. Tradition — передача, спадщина) — елементи соціальної та культурної спадщини, що передаються від покоління до покоління і зберігаються у відповідних суспільствах, його класах, соціальних групах протягом довгого періоду часу. Традиції в цілому охоплюють об'єкти соціальної спадщини (матеріальні та духовні цінності). Як традиції виступають певні суспільні правила (допустимі норми) поведінки, цінності, ідеї, звичаї тощо.

Традиції не належать до найбільш стереотипних своїх різновидів, таких як звичай і обряд, а розповсюджуються на найбільш широку частину соціальних явищ [2, 393].

Правова традиція — це усталений культурно-родовий досвід правової культури, яка містить в собі стійку систему цінностей та ідей, чим забезпечує індивідуальність національної правової системи серед інших правових систем. Правова традиція втілює в собі найбільш яскраві прояви правової спадщини, передаючи їх з покоління в покоління, є головним носієм правової культури. На основі правової традиції формується правовий менталітет, утверджуються правові принципи, джерела, встановлюються відповідні правові режими, порядки та процедури. Як зазначає Ю. М. Оборотов, правові традиції забезпечують зв'я-

зок між минулим, теперішнім і майбутнім не тільки самого права, правової культури, а в більшості створюють стійкий розвиток культури суспільства [7, 61].

У великій кількості наукових публікацій та досліджень звертається увага на те, що коли в правовій системі існує криза правових традицій, то правовий менталітет стає виразником правового нігілізму. Подібна ситуація спостерігається у правовій системі України, коли вікове перебування в бездержавному національному стані, наявність в Україні тоталітарних режимів, безперечно, вплинули на народ та призвели до трансформацій, до глибоких «тріщин і корозій» у сформованій тисячоліттями національній правовій спадщині українців. За таких обставин український народ перейняв негативні проєкції домінуючих культур, зокрема комплекс неповноцінності (культурної, моральної та правової зокрема), негативний стереотип українця постійно нав'язували в правову ментальність польська влада — як «різуна», «гайдамаки», «бандита»; спочатку імперської Росії, пізніше комуністична, радянська влада — «хохла малороса», «заробітчанина», «бендери» тощо. Все це заклало у внутрішній суб'єктивно-правовий, ментальний склад українця стереотипи млявого, дикуватого, приниженого, примітивного, жадібного і безвольного селянина-роботяги. Внаслідок цього у правовій системі України переважно панує менталітет з такими рисами, як повна недовіра до сили права, справедливості, негативне відношення до державної влади та її представників, песимізм тощо.

Виходячи з цього, найбільш ефективними правовими заходами підвищення ментального рівня народу, усунення правового нігілізму є юридичне відновлення національних правових традицій шляхом проведення відповідної правової роботи, де зразки власної традиційності будуть запроваджені і продемонстровані на всіх рівнях соціальної ієрархії.

Література

1. Алексеев С. С. Философия права. — М.: Норма, 1998 — 241 с.
2. Большая Советская Энциклопедия: В 30 т. / Глав. ред. А. М. Порохов. — 3-е изд. — М.: Сов. энцикл., 1977. — Т. 26. (Т-У). — 624 с.
3. Гарольд Дж. Берман. Право і революція: формування західної традиції права. — К.: IRIS, 2001. — 621 с.
4. Мамутов В. К., Хахулипа К. С. Общеправовые конструкции и понятия // Юридический вестник. — 2001. — № 4.
5. Персеящ В. С. Философия права: Учеб. для вузов. — М.: Норма, 1998. — 652 с.
6. Оборотов Ю. П. Евразийский проект П. П. Алексеева // Юридический вестник. — 2003. — № 2.
7. Оборотов Ю. Н. Теория государства и права (прагматический курс): Экзамен. справ. — О.: Юрид. л-ра, 2005. — 184 с.
8. Оборотов Ю. М. Традиції та повації у правовому розвитку. — О.: Юрид. л-ра, 2001. — 160 с.
9. Оборотов Ю. М. Традиції й оповалення у правовій сфері: питання теорії (від пізнання до розуміння права). — О.: Юрид. л-ра, 2002. — 280 с.
10. Общая теория права и государства / Под ред. В. В. Лазарева. — 3-е изд. — М.: Юристль, 2000. — 520 с.
11. Руляк П. Юридическая антропология. — М.: Норма, 1999. — С. 194-196.
12. Скакуш О. Ф. Теория государства и права. — Х.: Колсум, 2000. — 569 с.
13. Словник іншомовних слів / Уклад.: С. М. Морозов, Л. М. Шкарятута. — К.: Наук. думка, 2000. — 680 с.
14. Українська літературна енциклопедія / Редкол.: І. О. Дзєверіш (відп. ред.) та ін. — К.: Голов. ред. УРЕ ім. М. П. Бажана, 1995. — Т. 3: К-П.